

MUHİBBÎ DİVANI'NDA HALK İNANIŞLARI

Dr. Oğuz YILDIRIM*

Öz: İnanç ve inanış; kişi ya da toplum tarafından bir düşüncenin, olgunun veya varlığın gerçek oluşunun kabul görmesidir. İnanç kavramı kişinin düşüncesinin çok geniş bir kısmını kapsamaktadır. Halk inanışları ise, eski dinî öğretilerden aktarılmış olan resmî dinî inançların türlü sebeplerle geniş kitleler arasında varyantlaşarak aldığı yeni yorum ve inanış tarzları olarak kabul edilmektedir. Bir toplumu bir arada tutmaya yarayan, zamanın asimile etme gücüne direnen şey şüphesiz olarak o toplumun inanışlarıdır. Bir toplumu tanımının en doğru yolu da kıymet verdiği değerleri bilmekten geçmektedir. Halk inanışları, halk arasında yaygın olarak kabul gören birtakım inanış ve çeşitli pratiklere karşılık gelmektedir. Bu inanışlar ve ritüeller nesilden nesile aktarılıp adeta bir köprü görevi üstlenerek varlığını devam ettirmiştir. Halk inanışları, dinî inançlardan farklı olmakla birlikte pek çok dinî uygulamayı da içine almaktadır. Halk inanışları pek çok beşeri ve sosyal bilimin araştırma sahasına girmektedir. Bu disiplinlerden biri de divan edebiyatıdır. Yaşamın her safhasını içine alan bu gelenek, temelinde dinî öğretileri ve çeşitli inanışları barındırmaktadır. Bu bakımdan divan şairleri de yaşadıkları toplumun sosyo-kültürel değerlerini şiirlerinde başarıyla kullanmışlardır. Çalışmamızda 16. yüzyıl sultan şairlerinden olan Muhıbbî'nin divanında yer alan çeşitli halk inanışlarını gün yüzüne çıkarmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: kültür, halk inanışları, divan şiiri, 16. yüzyıl, Muhıbbî

FOLK BELIEFS OF MUHİBBÎ'S DIVAN

Abstract: Faith and belief; It is the acceptance of an idea, maturity or existence by the person or society. It covers a very large part of the believer. Folk beliefs, on the other hand, are accepted as the new interpretation and belief styles of official religious beliefs transferred from old religious teachings by being covered among large masses for various reasons. These beliefs are often seen as superstition or superstition by some clergy and scholars. It is undoubtedly the beliefs of the society that makes a plant's coexistence beneficial, the assimilation power of time resists. The most accurate way of recognizing a break is also passing its value by the value of the values. Folk beliefs correspond to widely accepted units of belief and various practices among the people. These beliefs and rituals have been transferred from generation to generation, and their existence has been continued by acting as a bridge. Although folk beliefs are different from religious beliefs, many religious practices are also included in it. Folk beliefs fall within many human and social science research areas. One of these disciplines is the divan. This tradition, which takes every stage of life, basically contains religious teachings and various beliefs. These fertile divan poets also successfully used the socio-cultural values of the society

ORCID ID : 0000-0002-1170-2054

DOI : 10.31126/akrajournal.1372664

Geliş Tarihi : 07 Ekim 2023 / Kabul Tarihi: 03 Ocak 2024

*Herhangi bir kuruma bağlı değildir. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

they lived in in their poems. In our study, it is possible to see various folk beliefs in the divan of Muhibbî, one of the 16th century sultan poets.

Key Words: culture, folk beliefs, divan poetry, 16th century, Muhibbi

Giriş

İnanç ve inanış kelimelerini “insanların veya toplumun, bir düşüncenin, bir olgunun, bir varlığın gerçek oluşunu kabul etmesi olarak vasıflandıran Pertev Naili Boratav, din ve ahlak kurallarındaki katılık ve kesinliğe karşın halk inanışlarının; bir yerden başka bir yere, bir toplumdan başka bir topluma farklı biçim ve içerik özelliğine sahip olduğunu ifade etmektedir (1999: 7). İsmet Zeki Eyüboğlu ise inancı; bir kişinin günlük hayatını etkilemekte olan ve başka kişilerin öğrenme yoluyla kazandıkları düşünce olarak tanımlamaktadır (2014: 29-32). Bu bağlamda toplumun, yüzyıllar boyunca farklı dinî inanç, kültür ve medeniyetlerden etkilenecek ortaya koydukları halk inanışları; “... eski dinî öğretilerden aktarılanlarla resmî dinin inançlarının farklı sebeplerle geniş kitleler arasında çeşitlenerek aldığı yeni durum ve inanış şekilleri olarak tanımlanabilmektedir (Çobanoğlu, 2003: 12).

Divan edebiyatı, yaşayıp geliştiği toplumun çok dinli ve çok kültürlü bir yaşam tarzından millî bir sentez meydana getirmeyi başarmış, zengin bir edebî geleneğe sahiptir. Kaynağını Türk- İslâm medeniyetinin beslediği din, felsefe, tasavvuf, sosyoloji gibi disiplinlerin çeşitli değerlerinden edinen bu edebî gelenek, asırlar boyunca canlılığını sürdürmüştür. Günümüzde bile hala varlığından söz ettiren bu edebiyatın, düşünce biçimini oluşturan en önemli kaynaklardan biri de şüphesiz ki halk kültürüdür (Yekbaş, 2009: 1117).

Divan şiiri bu açıdan değerlendirildiğinde bulunduğu ortamın ve yaşadığı toplumun hayatını benzetmeler, telmihler, mazmunlar gibi farklı yollarla beyitlere, mısralara ve sözcüklere taşımayı başarmış, renkli ve canlı bir geleneğe sahiptir. Bu minvalde divan şiirini bir mozaiğe teşbih etmek doğru olacaktır. Bu mozaiikte ilk inceleme tespit edilemeyen renkler, desenler ve şekli özellikler olabilecektir. Dolayısıyla divan şiirini kavrayamayanlar, onu soyut ve yaşamdan kopuk bir edebî gelenek olmakla suçlamaktadırlar. Fakat divan şiirinin beslediği kaynaklar, onu meydana getiren düşünce sistemi ve genel yapısı itibariyle millî bir niteliğe sahiptir (Yekbaş, 2009: 1118).

Divan edebiyatı, bu anlamda halk edebiyatından ve halk kültüründen asla ayrı düşünülemez. Bu bağlamda gözlem yeteneği kuvvetli olan divan şairleri, yaşadığı topluluğun her türlü inanışını kendi sanatsal bakış açısı içerisinde değerlendirip şiirine aktarmıştır. Bu sayede halk kültürü ve günlük hayatın içerisinde bulunan her unsur, divan şiirinde kendisine bir yer edinmiştir. Halk inanışlarını şiirlerinde bir sultan kimliğiyle başarılı bir şekilde yansıtan şairlerden biri de Muhibbî’dir. 16. yüzyılın şair padişahlarından olan Kanuni Sultan

Süleyman, divanında halk inanışlarına yer vermiş ve yaşadığı asrı gelecek kuşaklara sosyo-kültürel manada tanıtma görevini üstlenmiştir.

1. Aynayla İlgili İnanışlar

Karşısında bulunan nesnelere görüntüsünü yansıtan, özellikle insanların kendilerini görmek amacıyla başvurdukları, arka kısmı sırlanmış cam ya da madenden levha, gözgülü anlamına gelen ayna, Farsça âyîne sözcüğünden türetilmiştir (Kantar, 2011: 30). Mecazi olarak değerlendirildiğinde ise ayna bir durumun, bir niteliğin kişinin zihninde canlanmasına, gözler önüne serilmesine yarayan nesne demektir (Çağbayır, 2017: 389-390). Cıvalı Taş Devri'nden günümüze kadar ulaşan ayna demir, tunç ve altın gibi madenlerden üretilmiş ve halk tarafından sıklıkla kullanılan bir nesne olmuştur (Çetindağ, 2011: 15).

Ayna sosyal hayatın içinde fiziksel olarak da birçok alanda yer almıştır. Bu durum aynanın manevi yönden birçok anlam kazanmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin ayna, felsefe ve psikolojide kişinin benlik duygusunu sembolize eden bir sembol hüviyetini üstlenmiştir. Felsefi açıdan ise ruh ve gönül güzelliği ile ilişkilendirilmiştir. Özellikle Çin kökenli inançlarda, Budizm'de, Şamanizm'de ve İslamiyet'te yakın manalar üstlenmiştir. Bu inançların her birinde genel özellikleriyle temiz ayna bilginin ve güzel bir ruhi yapının, paslanmış ayna ise kararan ve kirlenmiş bir ruhun sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır (Durukan, 2018: 2).

Aynayla ilgili en önemli inanışlardan biri kehanette kullanılmasıdır. Durgun sular, parlak yansıtıcı nitelikteki cisimler ve aynada görülen silüetlerden hareketle gelecek zamandan bilgi alınabileceğine inanılmıştır. Aynanın sihir içerikli güce sahip olduğu inancının temelinde bu parlak yüzeylere yansıyan görüntülerin aslında kişinin ruhsal ikizi olduğu inancı yatmaktadır. Bahsi geçen bu ikizlik durumu, eski insanlar için ruh algısının açıklanmasında ön planda tutulan bir örnek kabul edilmiştir. Bazı bölgelerdeki inançlarda kişinin ölümünden sonra evde bulunan aynaların üzerinin örtülmesi uygulaması bulunmaktadır, bu durum kişinin ruhunun aynaya hapsolacağı ve dünya hayatından uzaklaşamayacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Karatosun, 2016: 285).

Ayna ve tılsım arasında da bir bağ kurulmuştur. Aynanın, kehanetler, büyüler ve tılsımda kullanılışı insanlık tarihi kadar eski zamana dayanmaktadır. Anlatılan bir rivayete göre Hz. Âdem dünyaya gönderildiğinde nesli tüm dünyaya dağıtıldı. Allah, Hz. Âdem'in evlatlarını görebilmesi adına dünyayı gösteren bir ayna verdiği bilinmektedir (Bağcı, 1998: 22-23).

Aynanın toplum içerisinde konu edildiği bir başka batıl inanç ise gece vakti aynaya bakmanın uğursuzluk getireceği düşüncesidir. Çocukların aynaya bakmaması için üzerlerinin örtüldüğü bilinmektedir. Ayrıca durgun su ve ayna ile

cin çağırma inancı olduğundan, aynaların cinlerle ilişkilendirildiği çeşitli kaynaklarda yer almaktadır (Şentürk, 2016: 492).

Divan şiirinde papağan ehlileşirmeye en müsait olan kuşların başında gelmektedir. Taklit yapmaya meyli bulunan bu hayvanın insan seslerini tekrarlamaya çalıştığı bilinmektedir. Bahsi geçen canlının konuşmayı öğrenmesi için kafesine ayna konulduğu bilinmektedir. Kendi yansıması sayesinde kısa zamanda konuşmayı öğrenen bu kuşun ödülü olarakda şeker kullanılır (Ceylan, 2007: 194-201). Muhibbî aşağıdaki beytinde, sevgilinin yüzüne bir papağan gibi yeniden konuşması için yüzünü ayna ve dudakını şeker olarak göstermektedir:

*Tûtî gibi söylesün dir gönümi dilber yine
Yüzini âyîne vü la 'lini şeker gösterür (G. 730/4)*

Ayna, aşağıdaki beyitte parlak ve temiz oluşuyla yer almaktadır. Şair, dünyevi dertleri bir kenara bırakıp kederden temizlenmiş kişilerin gönlünü temiz bir aynaya teşbih etmektedir:

*Jeng olursa gam degül gamdan gönül âyînesi
Çün virür kalbe safâ câm-ı musaffâlar benim (G. 1923/6)*

Âyîne-i İskenderî ifadesi, İskender'in hocası olarak bilinen Aristo tarafından icat edilen İskenderiye'de deniz kenarında bir kuleye konulmuş olduğu bilinen ve uzakta bulunan düşman donanmalarını gösterdiği söylenen büyük aynayı tanımlamak için kullanılmaktadır. Bahsi geçen bu nesneyi, eline geçiren kişilerin dünyanın her bir yerini görebildiği söylenmektedir (Şentürk, 2006: 478). Şair beytinde, gönlünü pas tutmuş vaziyetten kurtararak İskender'in aynası gibi yaptığını ve o aynaya bakan kişinin bütün dünyadan haberi olacağını dile getirmektedir:

*Bir nazar eyle gönül mir 'âtına virsün haber
Şâf idüp itdüm anı âyîne-i İskenderî (G. 2700/3)*

Muhibbî beytinde, ölen kişinin ağzına ayna tutulması hadisesine gönderme yapmaktadır. Şair, sevgilisine seslenerek eğer senin yolunda iken can verdiğime inanmazsan, yüzünün aynasını benim ağzıma tut, nefes alıyor muyum bir bak, ifadelerini kullanarak kişinin ölüp ölmediğinin kontrol edilmesi için ağzına ayna tutulması eylemine yer vermiştir:

*Eger inanmaz iseñ yoluña cān virdüğümü
Yüzüñ âyînesini agzuma tut gör nefesüm (G. 2389/2)*

Şair bir başka beytinde, sevgilinin aşkından dolayı can verdiğini söylemekte ve aşk ehli kişilerin öldüğünü yüz aynasının yüzüne tutularak anlaşılacağını dile getirmektedir:

*Gel yüzüme karşı dut cānā yüzüñ āyīnesin
Anuñ ile bilesin ‘ışk ehlinüñ sen mürdesin (G. 2518/3)*

Şair bir başka beytinde, sevgilinin güzelliğinin aynasına karşı ah etmediğini bunun sebebinin olarak da ah ederken nefesinin o aynayı paslandıracağından korktuğunu söylemektedir:

*Hüsniñ āyīnesine karşı neden itmezem āh
Korkaram jeng ide ol āyīneyi bu nefesüm (G. 2260/2)*

Şair, kendisine seslenerek “Sen sen ol sakın ola aynaya bakma. Aynada yansıyan yüz karasını görüp onunla yüz yüze kalırsın diye korkarım”, ifadelerini kullanarak kendi hata ve günahlarını görmekten korktuğunu söylemektedir:

*İy Muhibbī sen sen ol bakma sakın āyīneye
Yüz karasın göresin korkum bu olma rû-be-rû (G. 2755/5)*

Muhibbī aşağıdaki beytinde, âşığın gönlünü saflık ve temizlik münasebetiyle gönle teşbih etmektedir. Şair, sevgilinin bakış okları attığını söylemekte ve bu okların âşığın sinisini delip geçtiğini ifade etmektedir. Okçulukta bu kadar hünere sahip olan sevgilinin âşığını yaralamadaki başarısı dile getirilmekte ve aynaya ok atmanın da büyük bir meziyet olduğunu vurgulanmaktadır:

*Bir nazarla deldi geçdi gönlümüñ āyīnesin
Ol kemān-eburū güzeller içre tîr-endāzdur (G. 759/3)*

2. Büyü ve Sihirle İlgili İnanışlar

Sözlükte “Bir şeyi olduğundan farklı olarak göstermek, oyalamak, aldatmak; bir kişinin ilgisini çekmek, gönlünü çelmek” anlamlarında sülâsî bir masdar olan Arapça “sihr” sözcüğü “hile, aldatma; nedeni gizli kalan iş” manalarında isim olarak da kullanılır (Çelebi, 1992c: 170). Karaman’a göre; sihre büyü de denilmekte fakat sihir, büyüye göre daha kapsamlı, daha geniş bir anlama sahiptir. Büyü, sihrin alt basamaklarından biridir, pratiktir, pratik olduğundan amaçları, uygulamaları açısından tamamen dünyevi bir özelliğe sahiptir (2015: 1508).

Muhibbi aşağıdaki beytinde, sevgilisinin bir bakışı ile yalnızca âşığını değil tüm dünyayı bağladığını dile getirmektedir. Şair, büyülü gözlere sahip olan sevgilisini, Harut ve Marut’tan daha etkiliyeci bir cadı olarak tanımlamaktadır:

*Seni degül bir nazarla dehri teshîr eyledi
Gözleri Hârût ile Mârûtdan cādû imiş (G. 1242/2)*

Şair, sevgilinin âşığın aklını başından alma meziyetini göstermek istemiştir.

Âşıkları büyüleyen sevgilinin gözleridir. Ay yüzlüler, büyü ilmini şairin sevgilisinden öğrenmektedir. Onun gözleri büyü yapma konusunda, Harut ve Marut'a teşbih edilmektedir:

*Māh-rūlar sihr 'ilmin cümle sende öğrenür
İki çeşmüñ sihr-ārā Hārūt ile Mārūt'dur (G. 940/5)*

Muhibbî, put gibi güzel sevgilisinin büyücülük meziyetine gönderme yapmaktadır. Sevgilisinin bu özelliği sayesinde saçlarının her kılını yılan gibi gösterdiğini söylemektedir:

*Genc-i hüsninde nigārum zülfin itmiş pīç pīç
Gösterür sihr-ile her bir kılın itmiş mār mār (G. 896/5)*

Büyü yapmak genel manada kötü insanlar tarafından başvurulmuş ve insanlara zarar vermek amacıyla yapılan bir eylemdir. Kızların sevdiklerini âşık etmek için büyü yaptıkları da bilinmektedir. Şair de, tüm âlemi gönül alıcı sevgilinin sihirli gözleriyle büyülenen bir insan olarak tasavvur etmektedir:

*Sihr-ile cādū gözün iy dil-firib
'Âlemi kendüye teşhîr eylemiş (G. 1467/2)*

Şair, her gazelinde binlerce büyü saçan söz söylediğini fakat sevgililerinin onun bu sözlerine kulak asmadıklarını söylemektedir:

*Gerçi kıldum her gazelde niçe biñ sihr ü füsün
Hüblar güşına almaz lîk bu efsānemüz (G. 1277/5)*

Muhibbî beytinde, sevgilinin sihir yapıp saçının her telini yılan hâline getirdiğini söylemektedir. Perişan hâlde olan saçlara kimsenin el sürmemesini istemektedir:

*Sihr idüp didi ki her tārını bir mār itdüm
Kimse el sunmaya tā zülfi-perîşānumuza (G. 3111/3)*

3. Doğaüstü Varlıklarla İlgili İnanışlar

3.1. Cadı

Cadı, Türkçe Sözlük'te geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlak olarak geçmekte ve mecazen çirkin, huysuz, ihtiyar kadın ile çok güzel göz manalarına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 1998: 375). Halk inanışlarına göre cadı, geceleri mezardan çıkıp korkunç şekliyle cin gibi gezen hayal; hortlak, vampir, karakoncolos gibi adlarla da anılan bir yaratıktır (Şemseddin Sami, 1999: 463; Devellioğlu, 1997: 121).

Muhibbî, sevgilinin sümbül saçının her kılını ejderha gibi gördüğünü söylemekte ve sevdiğinin sihir ilmini bilen bir cadı olduğunu dile getirmektedir:

*Baňa sünbül saçınıñ her kılı ejder görinür
Şiir ‘ilmini bilür gözleri cādūdur bu (G. 2757/3)*

Şair beytinde, sevgilinin yanaklarında kıvrım kıvrım duran cadı saçlarının içerisinde binlerce âşığın perişan bir vaziyette olduklarını söylemektedir:

*Ruħuñda ca ‘d-ı zülfüñ ham-be-ħamdur
Hezār ‘aşıklarunñ içinde kemdür (G. 862/1)*

3.2. Cin

Cin, sözlükte “ örtmek, örtünmek, gizli kalamk” manalarındaki cenn kökünden türemiş bir isim olup terim olarak “duyularla idrak edilemeyen, insanlar şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin kâfir gruplarından oluşan varlık türü” manalarına gelir (Şahin,1993: 5).

Şair beytinde, bir peri yanaklı güzel sevdiğini ve bu aşktan dolayı hasta olduğunu söylemektedir. Bu hastanın cin çarpmasından delirdiğini ve başını tuttuğunu dile getirmektedirler:

*Bir perī-ruhsār sevdim kim göre bu ħastayı
‘Aklı yok cin tutmuşa beñzer diyü başın tutar (G. 634/2)*

Muhibbî beytinde, Hz. Süleyman’ın mührünü gören insanların, cinlerin ve tüm kuşların ona itaat ettiklerini dile getirmektedir:

*Oldular emrüne rām ins-ile cin cümle tıyūr
Ĥātem-i la ‘l-i leb ü mühr-i Süleymān ‘uñ görüp (G. 182/4)*

3.3. Peri

Perî, “Cinlerin çok güzel ve alımlı olarak kabul gören dişilerine verilen bir ad” olup mecazen “Çekici güzelliği olan çok alımlı kız veya kadın.” Manalarına gelen bir kelimedir (Devellioğlu, 1997: 860).

Muhibbî beytinde, perilerin çeşme, pınar ve hamam gibi yerleri mesken tuttukları inanışına telmihte bulunmaktadır. Şair, peri gibi güzel olan sevgilisinin, âşığın keder dolu gözlerini mesken tuttuğundan dolayı bütün perilerin uğrak yeri olarak çeşmelerini tercih ettiğini dile getirmektedir:

*Ol sebeden kim olupdur çeşme perriler yiri
Ol periniñ meskeni bu dīde-i ğam-dīdedür (G. 731/3)*

Muhibbî, “Periler nerede su bulursa orada cilve yapıp oyun oynamaktadırlar. Gözümün çeşmesi su ile dolup taşsa şaşılır mı?” ifadelerini kullanarak çeşmenin perilerin meskeni olduğunu söylemektedir:

*Cilve eyler kanda āb olsa periler dem-be-dem
Āb-ıla pür olsa tañ mu çeşmesāri çeşmümüñ (G. 1828/2)*

Muhibbî, sevgilisine seslenerek benim gönlümü niçin mesken edinmiyorsun sorusunu sorarak perilerin virane yerlerde yaşadıklarını dile getirmektedir.

*Mesken ne için itmeyesin gönlüm iy perî
Yıllarla yatur niçe zamândur harâb ola* (G. 86/2)

Muhibbî bir başka beytinde, peri gibi güzel olan sevgilisini aklından bir an bile çıkarmadığını söylemekte fakat o güzelin gönlünün başka insanlarda olduğunu ifade etmektedir:

*Hâtırumdan bir nefes çıkmazsın ammâ 'âkıbet
İy perî bilmem senüñ gönlüñ niçe âdemdedür* (G. 460/2)

3.4. Şeytan

Divan şiirinde şeytanla ilgili halk inanışları bulunmaktadır. Halk içerisinde şeytanla bağlantılı olarak ölümü yaklaşan kişilerin başucunda su ile bekleyerek imanını almaya çalıştığına inanılmaktadır. Ölümcül bir kişinin o esnada dudaklarının kurduğu bilinmektedir. Bu kişinin dudakları sık sık su ile ıslatılır ya da içirilir. Ölüm anındaki tüm bu yapılanlar, şeytanın insanın son anında onun susuzluğundan faydalanarak su ikram ettiği ve bu bağlamda imanını almak istediği inancından gelmektedir (Yekbaş, 2010: 176).

Muhibbî beytinde, “Eğer şeytandan her an emin olmak istersen gece vaktinden sabahlara kadar “lahavle” oku ve bu sözü dilinden düşürme.” İfadelerini kullanarak bu varlıktan korunmanın yolunu göstermek istemiştir:

*Gitmesün dilden giceler şubha dek lâ-ğavl oku
Ger dilerseñ olasın sen mekr-i şeytândan emîn* (G. 4029/5)

Muhibbî, zalim nefisten kaçın ve kendini kurtar çünkü imanını şeytandan korumalısın, demektedir:

*Dilâ gel ihtirâz eyle sakın bu nefis-i zâlimden
Sakınmak çünki lâzımdur saña şeytândan imânuñ* (G. 1754/3)

4. Fal ile İlgili İnanışlar

Sözlükte “kumlu arazi” manasına gelen reml sözcüğü terim olarak “kaybolan bir nesnenin nerede olduğunu bulmak, merak edilen bir işin sonucu-nu öğrenmek amacıyla kum üstüne çizilen çizgilerle fal bakmak” demektir. Daha sonraları kum yerine kâğıt veya tahta kullanıldığı bilinmekte fakat falın adının değişmediği görülmektedir (Çelebi, 2007: 555).

Remmâl, bu remil işini yapan kişi olarak bilinmekte ve garip ilim yoluyla hükümler çıkaran, beklentileri ve niyetleri açığa çıkaranlar, falcılar hakkında kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1983: 28). Bu kişiler kum falına bakarak, kum döküp fal açarak geleceğe ait gaybdan haber verdiklerini iddia etmektedirler (Zavotçu, 2013: 605).

Muhibbî, “Bu göğsümün tahtasını açarak gözyaşım noktasını döktüm. Aşkının nüktesini bilmek için remil ustası olayım.” ifadelerini kullanarak kâinatın sırlarını çözmek için falcı olmak gerektiğini söylemektedir:

*Açup bu sînem tahtasın dökdüm sirişküm noktasın
Bilmege ‘ışkuñ nüktesin remmâl olayın bir zaman (G. 2500/6)*

Tefe’ül etmek, adest alarak bazı dualar okunarak Kur’an’dan rastgele açılan bir sayfada sağ kısımdan baştan üç satır okunması ve okunan yerin anlamına göre sonuç çıkarılması şeklinde fal bakmaktır (Abdülaziz Bey, 2000: 364).

Muhibbî beytinde, Mushaf açıp fal baktığı zaman karşısında bulunan sevgilisinin saçının kıvrımlarının görünür hâle geldiğini ve gönlünün bu durum karşısında şans ve baht elde ettiğini anladığını söylemektedir:

*Tefe’ül eyleyüp cānā cemālūñ muşhafın açdum
Ham-ı zülfüñ görindi devlete dil anı dāl anlar (G. 548/3)*

Şair bir başka beytinde de sevgilisinin güzelliğinin Mushaf’ın’da gönlünün fal açtığını dile getirmektedir:

*Dāl-ı zülfüñdür gelen ol baña devlet dāludur
Her kaçan kim Muşhaf-ı hüsnünde göñlüm fāl açar (G. 706/4)*

Muhibbî, âşık olan kişinin aşkın hallerini bilmek için ya da bu aşkı kavuşmanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilmek istiyorsa sevgilisinin güzellik Mushaf’ını açarak fal bakması gerektiğini söylemektedir:

*Vuşlat el vire mi yāhūd düşe mi rüz-ı firāk
Muşhaf-ı hüsnüñi gel aç hele bir fāl eyle (G. 3117/2)*

Muhibbî, “Güzelliğinin Mushaf’ını açarak fal baktım, hamd olsun ki baktığım bu falda arzularıma ulaşacağımı gördüm.” ifadelerini kullanarak yaşadığı dönem içerisinde kişilerin fal bakarak gelecekte haber alma çabası içerisinde olduklarını ve beklentilerinin gerçekleşmesi konusunda meraklandıklarını göstermektedir:

*Kur’a saldum muşhaf-i hüsnüñ açup fāl eyledüm
Hamdül-lillāh ki murād üstine gördüm fālumu (G. 3276/4)*

5. Hayvanlarla İlgili İnanışlar

5.1. Güvercin

Divan şiirinde kebûter ve hamâm ismiyle yer alan güvercin, genellikle soluk gri, kahverengi veya pembe renklidir. Bacakları ve boyun kısmı kısa, gövdesi şişman, baş kısmı ise ufaktır (Öner, 2008: 570). Güvercin, divan şiirinin en sevilen kuşlarından birisidir. Güvercinin postacılık özelliği şiir de çokça geçmektedir. Bazı kaynaklarda, Hz. Nuh’un tufandan sonra yeryüzünde yaşa-

nabilecek toprak parçalarının tespiti için bir güvercini üç kez gönderdiği inancından hareketle güvercini insanoğlunun evcilleştirdiği ilk hayvan olarak geçer (Ceylan, 2015: 99-103).

Muhibbî beytinde, “Gönül dilerim ki bir gün saçının doğanına av olur. Bu güvercin misali gönlüm âşık olmuştur, ne yapsın?” ifadelerini kullanarak aşka tutulan gönlünü güvercini teşbih etmektedir:

*Umaram bir gün ola şehbâz-ı zülfe dil şikâr
Bu kebûter gönlüm olmuşdur hevâyı n'eylesün (G. 2610/3)*

Muhibbî, sevgilinin bir bakışıyla gönül kuşunu avladığını “sanki şahin güvercini pençesine aldı”, ifadeleriyle anlatmaktadır:

*Bir bakışıyla eyledi murğ-ı dili şikâr
San şahin aldı pençesine bir kebûteri (G. 3225/3)*

Muhibbî, âşğın gönlünü güvercine benzeterik sevgilinin yine onu gagasına aldığını söylemektedir. Âşğın bu durumdan kurtulması imkânsız görülmektedir:

*Bu kebûter gönlümü alup yine minkârına
Hiç halâsa yir mi var çeşmini Lâçîn gösterür (G. 1039/4)*

5.2. Hümâ

Farsça olan hümâ sözcüğünün Arapçası bulahtır. Devlet kuşu manasına gelmektedir (Onay, 1996: 276). Talih, kutluluk, saadet, kudret gibi manaları karşılayan ve sıfat vazifesinde terkipler yapan hümâ; masala benzeyen özellikleri nedeniyle daha fazla hayale ortam oluşturmakta ve şiirin anlam zenginliğini artırmaktadır. Yalnızca yırtıcı kuşları avlayıp diğer kuşları incitmeme özelliğiyle bilinen hümâ; ayaksız olduğu ve hiç ele geçmediği inancından dolayı edebiyatımızda kudret, refah ve mutluluğa giden yol olarak kabul görmektedir. Eskiden belirli bir meydandan hümâ kuşunun uçurulması ve kimin başına konar ise o kişinin padişah olduğu bilinirdi. Bundan dolayı hümâ bir devlet kuşu olarak bilinmektedir (Akın ve diğerleri, 2016: 86).

Muhibbî, “Saçının perçemi hümâ kuşu gibi üstüne gölgesini bıraktı. Sana kul köle olduğum için kâinatın padişahı oldum” diyerek sevgilisinin perçeminin Hümâ kuşu gibi üstüne gölgesini saldığını ve sonrasında padişah olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda sevgilinin kulu, kölesidir. Beyitte hümâ kuşunun gölgesinin uğur getirdiğine inanılmasından bahsedilmektedir:

*Perçemüñ zülfüñ hümâ-veş sâye saldı üstüme
Pâdişâh-ı 'âlem oldum çün gedâ oldum saña (G. 7/2)*

Şair bir başka beytinde, hümâ kuşunun gölgesi üzerine düştüğünden dolayı tüm kaniattaki âşıkların padişahı olduğunu dile getirmektedir:

*Anuñcün pâdişâh oldum ser-â-ser cümle ‘uşşâka
Hümâ-yı zülf-i dilberden başuma sâye düşmişdür (G. 1042/6)*

Muhibbî, “Ey lütuf hüması, aşkın beni Mecnun’a dönüştürdü. Başımın üzerine bir kerecik yuva yapsan ne olur?” ifadelerini kullanarak hümâya benzettiği sevgilisinden bir kere de kendisinin başına yuva yapmasını talep etmektedir:

*İy hümâ-yı luţf ‘ışkuñ beni mecnûn eyledi
Başum üzre n’ola bir kerre yaparsañ âşiyân (G. 2620/3)*

Şair, hümâ kuşu gibi sen eğer ki yükseklerde uçarsan, âşığın gönlünü avladığım gibi seni de avlayacak doğanım var, ifadelerini kullanmaktadır:

*Hümâ gibi eger pervâz idesin sen hevâlarda
Gönül gibi şikâr eyler seni bir şâhbâzum var (G. 624/2)*

5.3. Karga

Sözlükte siyah tüylü geniş kanatları olan, gezici, tarla ve bahçelere zarar veren ötücü bir kuş; karakarga; kuzgun olarak manalandırılan karga eski Türkçeden beri Türk dillerinde kullanılan bir sözcüktür (Demirkazık, 2011: 133).

Karga divan şiirinde öncelikle rengi ve sesiyle yer almaktadır. Siyah rengi dolayısıyla, sevgilinin saçları, beni, ayva tüyleri, kaşları, aşığın yaraları, düşmanları kararmış yüzleri, gece, akşam gibi unsurlara; rengi ve uğursuz kabul edilmesiyle matem, cevir, gam, bela, baht, fitne gibi soyut unsurlara teşbih ögesi olarak kullanılmıştır. Sesinin çirkin oluşuyla da düşmana ve rakibe benzetilen bir öge olmuştur (Demirkazık, 2011: 177).

Muhibbî beytinde, “Senin güzelliğin âdeta İrem bağıdır, bülbüllerin parlaklık verir. Kapındaki başka kişileri kov ki, bülbül ile karga aynı kapıda bulunmaz.” ifadelerini kullanarak sevgilinin güzellik bağında bülbüllerin parlaklık saçtığını söylemekte ve kendisini de o bülbüllerden biri olarak görmektedir. Şair, karga olarak kabul edilen ağyar ile bülbülün aynı yerde olmayacağını dile getirmektedir:

*İrem bâğı-durur hüsniñ virür bülbüllerüñ revnak
Gider ağyârı kapuñdan ki bülbülle gurâb olmaz (G. 1318/2)*

Divan şiirinde, ağaca ya da bir yere karga ölüsü asma âdeti ve inancı bazı beyitlerde yer almaktadır (Demirkazık, 2011: 177). Muhibbî beytinde bu âdeti, “Saçı, güzellik bağının üzerine karga kanadı asmış, göz bahçivanı yatmış, sanki uyku hâlinindedir.” ifadelerini kullanarak sevgilisinin saçlarının onun güzellik bahçesine karga kanadını astığını ve göz bahçivannının uykuda olduğunu için bu durumu fark edemediğini söylemektedir:

*Bāğ-ı hüsnî üzre asmuş zülfini perr-i gurāb
Bāğbān-ı çeşmi yatmış sanki h̄'āb üstindedür* (G. 1181/3)

Muhibbî, “Siyah yüzlü rakibin sözlerine sakın inanma, karga da devamlı öter ağzından hep kötü sözler çıkar.” demektedir. Burada karganın ötüşünün uğursuzluk getirmesi inancı vurgulanmak istenmiştir:

*Sakın aldanma rakīb-i rû-siyāhuñ kavline
Bir gurāb ötetura niçe şer agzından düşer* (G. 1025/2)

5.4. Köpek

Köpek, evcil olması ve sıcakkanlı olmasıyla insanoğlunun yeryüzünde en çok yararlandığı hayvanlar arasında yer almaktadır. Divan şiirinde köpek, hakir bir varlık olarak görülür. Hakaret amacıyla kullanıldığı bilinen bu hayvan, rakiple özdeşleştirilir. Âştığın sevgilisine ulaşmasına engel olmasına, sevgiliye âşıktan daha yakın konumda olmasından, âşıkla sevgilisinin arasına bozmasından tut her konuda ortalığı karıştıran bir hayvan olarak bilinmektedir (Ertap, 1996: 151).

Muhibbî, “Sevgili, benim için kapımda dolaşan köpeklerden hangisidir demiş, yine bize değer vermiş, ömrü bol olsun.” ifadelerini kullanarak sevgilisinin onu rakipleriyle birlikte anmasının bile mutluluk verici bir duygu olduğunu söylemektedir:

*Kapumda itlerümden kimdür dimiş bizi yār
‘Ömri çok olsun itmiş yine bizi ri ‘āyet* (G. 255/5)

Muhibbî, “Sevgilinin itleriyle mahallesinde kavga etsem ne olur ki, yüreği olan her kişi için savaş bu durumda kaçınılmazdır.” ifadelerini kullanmakta ve sevgilinin mahallesindeki köpek olarak vasıflandırdığı rakipleri ile mücadelesini anlatmaktadır:

*İtleriyle n’ola itsem ‘arbede kūyında ben
Olgelmişdür ider her kişi şadr için savaş* (G. 1459/2)

Muhibbî, sevgilisine kanlı kemikleriyle ziyafet ettiğini ve bu sırada sevgilinin mahallesinin köpeklerinin misafir olduklarını söyleyerek geldiklerini dile getirmektedir:

*Üstüh ānumdan ziyāfet itdüm iy hūnī yine
Geldi kūyuñ itleri dirler baña mihmānuñam* (G. 2190/3)

5.5. Yılan

Yılan, uzun seneler yaşayabilen, genellikle normal yolla ölümü gerçekleşmeyen, deri değiştirebilen ve kopan uzuvlarını yenilediği söylenen mitolojik kökenli bir hayvandır (Gürkan, 2013: 527). Çoğu kültürde yeryüzünü ve yer

altının simgesi olan yılan, toprak altında yaşadığı için ilk çağlarda ölü atalar ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle onun atalarının ruhunu yeryüzüne ulaştırdığı inancı bulunmaktaydı (Gezgin, 2017: 171). Yılanın ayağını gören kişinin ise öldüğünde cennete gireceğine ve o kişinin dualarının kabul olacağına inanılırdı (Yekbaş, 2010: 174). Yılanın bu doğüstü özellikleri, onunla iç içe yaşayan yerli toplumun onu kutsal kabul ederek tapmalarına neden olmuştur (Gezgin, 2017: 171).

Muhibbî beytinde, Hz. Musa'nın asâsının yılanı dönüşmesi hadisesine telmihte bulunmaktadır. Şair, sevgilisinin can bağışlayıcı dudağı Hz. İsa'dan haber verirken, yılanı benzeyen saçının telleri de Hz. Musa'nın asâsını andırmaktadır:

*Tār-ı zülfüñ ejderi Mūsî 'aşāsından nişān
Cān bağışlar leblerüñ 'İsî dehānından haber (G. 608/3)*

Şair, sevgilisinin dudaklarını panzehir, saçlarını ise yılanın zehri olarak vasıflandırmaktadır. Her gelen mutluluğun ardından kederin geldiğini dile getirmektedir:

*Lebüñ tiryāk u zülfüñ mār-ı semdür
Gelen her şādīnüñ ardınca ğamdur (G. 836/1)*

Muhibbî, yılanların güneşin altında ve gün yüzünde yattıkça büyüyeceklerini ve kuvvetleneceklerini söylemektedir:

*Gün yüzinde yatalı olsa ne tañ zülf-i dirāz
Günde yatdukça olur kuvvet ziyāde mārda (G. 2964/3)*

Şair, kişinin dünya hayatında üstüne bir sinek konmasından rahatsızlık duyduğunu söylemekte ancak öldükten sonra mezarında kişiyi yılanların ve karın-caların yiyeceğini dile getirmektedir:

*Sakınursın konmasun üstüme dirsın bir meges
Bilür iken yiyesidür seni āhır mār u mūr (G. 866/3)*

6. Hazinelele İlgili İnanışlar

İnsanlar, eski zamanlarda kıymetli mücevher, eşya gibi malzemelerini bulunmaması maksadıyla viranelere gömer ve dualar okuturlardı. Gönülmüş vaziyette olan bu nesnelere saklanması için yapılan sihir cinsinden uygulamaya ise tılsım adı verilir. İnanışa göre bu nesneyi bulan kişi tılsımı sebebiyle bir yılan gördüğü söylenirdi. Bahsi geçen bu yılanın hazineye bekçilik yaptığı inancı olurdu. Fakat yılanın hazineyi 40 yıl beklediğine ve 40 yıl dolduğunda ise tılsımının bozulduğu ifade edilmekteydi. Hazinelele, yılan ve tılsımla bir-

likte anılıyor olması bu inanışın bir yansımasıdır (Onay, 2000: 442; Aşcı, 2020: 142).

Muhibbî beytinde, hazinelerin genellikle viranelik yerlerde bulunduğu inancına değinmektedir:

*Tañ mı bulınsa mihrüñ bu dilde cān içinde
Zīrā ki genc bulunur ekser vīrān içinde* (G. 3008/2)

Şair, aşk hazinesini gönül ehli kişilerin yıllar boyunca arayıp bulamadıklarını ve benim yıkık dökük kalbimi gördükten sonra bulduklarını söylemektedir:

*Ehl-i diller aradılar niçe yıllar ‘ālemi
Genc-i ‘ışkı buldılar bu kalb-i vīrānum görüp* (G. 155/3)

Muhibbî, sevgilinin güzelliğinin hazinesini bir yılan gibi saçlarının beklediğini dile getirmektedir:

*Genc-i hüsne kākülüñ olmuş tılsım ejder gibi
Her dem üstinden anuñ hāli degül bekler gibi* (G. 3195/1)

Şair, sevgilinin güzelliğinin hazinesine büyüleyici gözünün tılsım yaptığını ve böylelikle saçlarının yılan ve zülüflerinin ejderha gibi gösterildiğini söylemektedir:

*Genc-i hüsniñe tılsım itmiş yine sāhir gözüñ
Gösterür mār kākülin zülfeyn-i ejderhā gibi* (G. 3328/4)

Muhibbî beytinde, “Ay yüzlü sevgililere kavuşmak istersen onları başka yerde arama onları yıkılmış gönlümde bulabilirsin.” ifadelerini kullanmaktadır:

*Bulmak isterseñ vişāli gencini meh-rūlaruñ
Gayrı yirde isteme togrı dil-i vīrāna gel* (G. 1935/2)

7. Kozmik Âlemle İlgili İnanışlar

Gökyüzü, yıldızlar, gezegenler, burçlar ve dünyanın şekli ile ilgili pek çok düşünce Divan edebiyatında, yalnızca ilkçağlardaki bilim adamlarının düşünce tarzlarıyla değil daha doğrusu yorumlarıyla sınırlı kalmamış; bunlara çeşitli inanışlar da dâhil olmuştur (Akpınar, 2002: 12). Yıldızların ve gezegenlerin hareketlerinin insanların talihi üzerinde etkili olduğuna inanmışlardır. Bundan dolayı şairler gökyüzünü hadiselerin öznesi olarak sorumlu tutmuş; içinde sihir, büyü, hile var diye şikâyet etmişlerdir (Deniz, 1992: 15).

Muhibbî beytinde, daha dokuz gök, dört unsur ve yaratılma vakti gelmeden önce, ezelde aşk hastalığına kapıldığını dile getirmektedir. Dokuz felek yani

dünya yaratılmadan önce ruhlar âleminde sevgilisini tanıyan âşık ona olan ilgisini elest bezmine kadar taşımaktadır:

*‘Âşık idüm ben ezelden yaradılmadan henüz
Kâyinât u nüh felek çâr ‘anâşır vakt-i penc (G. 337/2)*

Şair, feleğin alçak tavırlarından dolayı ondan şikâyet etmektedir. Çünkü felek onu sevgilisinin mahallesinden uzağa atmış; Mecnûn gibi deli yapıp yalnız hâlde çölde başıboş gamlı bir şekilde bırakmıştır:

*Eyledüñ küyından âvâre beni iy çarh-ı dñn
Düşürüp tenhâ gam-ı şahrâ getürdññ başuma (G. 2827/4)*

Muhibbî, yıldızların sayı bakımından çok oluşunu askerlerin ordusuyla bağlantılı olarak sunmaktadır. Şair, âşığın aşkının alevlerinin, yıldız ordusu hâlini alarak dünyayı sardığını söylemektedir. Ay’ın tek oluşu, yıldızların ise ordu gönümünde oluşu şairin hayal dünyasında etkiler uyandırmış ve böylelikle yıldızların ona boyun eğmeyeceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda yıldız ordusu aya karşı galip geldiği için Allah’a şükretmektedir:

*Şerârum ‘âlemi tutdı baş egmezsem n’ola mâha
Bi-hamdi llâh aña gâlib olup encüm-sipâham ben (G. 4026/4)*

Şair, yıldızları sarı renkleri, parlak oluşları ve aydınlatıcı özellikleriyle muma teşbih etmektedir. Mumun yanması isteniyorsa onun fitilinin yakılması gerekir. Arzu ve heveslerine uyan kişinin de başı harcanmalıdır. Parlaklığı görmek istersen de yıldızların mumunun yanması gerekmektedir:

*Hevâya uyanuñ başı hebâ olmak mukarrerdür
Dağı rüşen ola yanuñda şem ‘-i encümenden sor (G. 1174/6)*

Muhibbî beytinde, güzellik burcuna erişen sevgilisine seslenerek; ona eziyet etmemesini, diğer âşıkların ahlarından sakınmasını tembih etmektedir. Şair âşıkların aşk acısından inlemelerinden dolayı yerin ve göğün titrediğini dile getirmektedir:

*Güzellik burcına mâhum ‘urüc itdüñse zulm itme
Sakin ‘âşıklar âhundan zemîn ü âsümân ditrer (G. 1026/4)*

Muhibbî, yedinci felekte bulunan Zuhâl’i yükseklik ve yücelik unsuru olarak nitelendirmektedir. Şair, âşığın sevgilisinin ayrılığıyla yanıp, tutuşarak inlediğini söylemektedir. Bahsi geçen bu inleyişlerden bir tanesini deniz göndermiş, birini de Zuhâl yıldızına ulaştırmak istemektedir:

*Firâk-ı nâr-ıla yanıp yakılıp giryeler kıldum
Birin ‘ummâna gönderdüm birin Keyvâna tapşurdum (G. 2288/2)*

Muhibbî, güneşin gökte olsa bile yüzünü yeryüzüne dönerek ışık saçtığını dile getirmektedir. Şair, güneşi miskinlik yolunu gözeten bir derviş olarak hayal etmektedir. Güneşin gökte bulunsa da yüzünü yerde tuttuğu yani alçakgönlü olduğu söylenmektedir:

*Meskenet yolın gözedür yine beñzer âfitâb
Kendü göklerde yürür ammâ ki yüzi yirdedür* (G. 622/5)

Muhibbî, Ay'ın deliler üstünde tesiri olması inancına değinmektedir. Şair, ay başında delilerin daha da kendini kaybettiklerini dile getirir. Delilerin Ay ile konuştukları bile söylenmektedir:

*İy kamer yüzölü hayâlîñ gelse dil eyler kelâm
Tañ degül dīvâneler eyler tekellüm mâh-ıla* (G. 2790/2)

Muhibbî beytinde, sevgilisinin kaşları şekil itibariyle hilâle teşbih etmektedir. Şair, sevgilisinin hilâle benzeyen kaşlarının gün yüzüne yakıştığını ve onu resmederken nakâşların aciz kaldıklarını dile getirmektedir:

*Gün yüzünde hoş yaraşur ol hilâlî kaşlar
Kim anuñ nakşında 'âcizdür kamu nakķāşlar* (G. 1092/1)

Şair, âşığın her gece gökyüzüne bakarak yıldızlarını saydığını söylemektedir. Bu arayışı sonucunda ay yüzölü sevgilisini görememektedir. Onu göremediği içinde sevgilisinin nasıl bir yıldız olduğunu merak edip sormaktadır:

*Yılduz sayar her gice tâ şubħa dek gözüm
Görmem o mâhı bilsem 'aceb ne settâredür* (G. 910/2)

Muhibbî, şimşegin çakışından sonra gök gürültüsü meydana gelmesini şiirine taşımaktadır. Şair, âşığın aşkının ateşiyle gönlünden çıkan âhları şimşek çakmasına, inlemelerini ise gök gürültüsüne teşbih etmektedir:

*Bu tās-ı ser-nigün Muhibbî bu ra'd u berķ
Miħnet odıyla dilde olan âh u nâledür* (G. 734/5)

Muhibbî, güneş tutulması hadisesine beytinde yer vermiştir. Şair, sevgilisinin saçlarının güneşe teşbih edilen yüzünü örttüğünü ve bu durumu ayın güneşin önüne geçmesi şeklinde sunmuştur:

*Gün yüzüne dōstum çün eyledüñ zülfiñ niķâb
Hayrete vardum hemân sandum tutıldı âfitâb* (G. 207/1)

8. Nazarla İlgili İnanışlar

Nazar sözcüğü Türkçe'de "kem göz" manasında kullanılırken; "uğrama", "gelme", "değme" ve "etme" eylemleriyle birlikte "nazara gelme", "nazara uğrama", "nazar değme" ve "nazar etme" şeklinde kullanılmaktadır. Deyim ola-

rak “nazar değmesi” yaygın olan bir inancı da dile getirmektedir. Genellikle mavi göze sahip kişilerin gözlerinden fırlayan zarar veren, büyüleyen ve öldürücü güç manasına gelmektedir (Kazan Nas, 2005: 166).

Muhibbî beytinde, kollarını sevgilisinin boynuna dolayıp muska hâline getirmek istemektedir. Şair, periye benzettiği sevgilisinden böylelikle nazarı def edebileceğini düşünmektedir. Eski zamanlarda nazardan ve kem gözlerden korunmak amacıyla muska ile korunma yöntemini hatırlatmak istemiştir:

*Sen perîden def' kılmaga ne var göz şerrini
Kollarum itse idüm bir dem hamâyil boynuna (G. 133/2)*

Muhibbî, sevgilisinin kendisine nazar değmemesi için üzerlik tohumunu yanak ateşinde yaktığını dile getirmektedir:

*Hâller mi âteş-i haddüñdeki didüm didi
Hüsnuñme göz degmesün anı sipend itsem gerek (G. 1691/2)*

Muhibbî beytinde, nazardan korunmak amacıyla nazar boncuğu takılması uygulamasına gönderme yapmaktadır. Şair feleğin, gülün sultanının değdirdiği nazardan korunmak için gerdanına goncadan nazarlık taktığını söylemektedir:

*Zahm-ı çeşm irmemek için yine sultân-ı gülüñ
Goncadan dakdı felek gerdenine bāzū-bend (G. 398/6)*

Muhibbî bir başka beytinde, nazar değmesine yer verirken sevgilisinin yüzünün ayına bakmak için izin istemektedir. Şair, sevgilisine biraz bakmaktan nazar değmeyeceğini, kendisinin nazar etmeyeceğini ifade etmektedir:

*Gel nazar kulsun Muhibbî ko cemâlüñ ayına
Kim nazardan dōstum gelmez bilürsin aña zar (G. 1007/6)*

9. Ölüm İle İlgili İnanışlar

Arapça'da mevt, helâk, vefât gibi sözcüklere karşılık gelen ölüm yaşamın karşıtı olup sözlükte “hayatın son bulması” manasına gelmektedir. Genellikle “ruhun bedenden ayrılması suretiyle kişinin maddî yaşam kaynağını kaybetmesi” biçiminde tanımlanan ölüm ve ölüm sonrası hakkındaki algılama, inanış ve uygulamalar kültürden kültüre, devirden devire farklılık göstermektedir. Genel mana da günah ve yargı kavramlarıyla birlikte anılan ölüm fikri ve korkusu kurtuluş ve ölümsüz olma ümidi ile dinin ve felsefenin tartışmalı konularından olmuştur. Dolayısıyla ölümün bu doğrultuda taşıdığı anlam da ilgili kültür, inanç ve felsefenin anlamsal çerçevesi ile şekillenmiştir (Gürkan, 2007: 32).

Muhibbî beytinde, “Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz.”(Ankebût Suresi, 57) ayetine atıfta bulunmaktadır. Şair, her kesin ölümlü birer varlık olduğunu söylemekte ve kişi dünyada bulunan bütün

hazinelere sahip olsa bile sonunda eline geçenin yalnızca bir avuç toprak olacağını dile getirmektedir:

*Bir avuç toprag-ıla ancak olur renc hâşılıñ
Cümle 'âlem gencini saña müyesser boldı tut (G. 291/4)*

Muhibbî, her kim sevgilinin aşkı sebebiyle ölüp onun mahallesinde gömülürse onun mezarında günahları bağışlanmıştır ibaresi yazacaktır, ifadelerini kullanmakta ve mezar taşı yazma geleneğine gönderme yapmaktadır:

*'Işık-ıla cānın virüp kūyında kim medfūn ola
Yazılır anuñ mezārında ki bu mağfurdur (G. 1073/5)*

Muhibbî, karanlık olması ile bilinen Mahşer Günü'nü beytine almıştır. Şair, bugünün karanlık ve kargaşasında yollarını bulamayan âşıklara Hz. Peygamberin şefkât ederek yol gösterici olmasını talep etmektedir:

*Zulmet-i mahşerde yolın bilmeyen 'âşileruñ
Şefkat idüp olasin her birine sen reh-nümâ (G. 3/2)*

Muhibbî, şehit olanların kefenlenmeden yıkanması gerektiği inancına gönderme yapmaktadır. Şair, sevgilisine kavuşmak isteyen her âşığın bedenini terk etmesi gerektiğini söyler ve aşk şehidinin kefensiz olması gerektiğini ifade eder:

*Vaşl-ı cānân isteyen itmek gerek terk-i beden
Kim şehid-i 'ışık ola lā-büdü olur ol bî-kefen (G. 2435/1)*

Muhibbî bir başka beytinde, günlerin, ayların, yılların sevgilisinin yüzünü görmeden geçtiğini söylemekte ve bu kederli bekleyişten ölse daha iyi ifadelerini kullanmaktadır:

*Geçer gün hafta ay u yıl yüzüñi görmezem cānâ
Bu dirlikden ölem yigdür nedür bu intizâr olmak (G. 1600/4)*

Muhibbî beytinde, ölen kişinin ardından yas tutma eylemine yer vermiştir. İnsanlar ölenlerin ardından onun yasını tuttuğunu göstermek ve üzüntüsünü belli etmek için siyah ve sade elbiseler giyerler. Şair, sofunun giydiği kıyafetin duman rengi ya da siyah olduğunu söylemekte ve bu dünyada onun neyin yasını tuttuğunu anlayamadığını söylemektedir:

*Zāhidüñ geydügi gökdür dāyimâ yāhūd siyāh
Hiç anı bilimedüm 'âlemde ne mātemdedür (G. 460/3)*

Muhibbî, aşk vadisine düştüğünden beri gönlü susamış bir hâlde olduğunu

söylemektedir. Gözlerinden başka kimsenin eger ölürse ona su vermeyeceğini ifade etmektedir. Şair, ölen kişiye su içirilmesi ve dudaklarının ıslatılması hadisesine gönderme yapmaktadır:

*Vādī-i ‘ışka düşelden olmuşamdur teşne-dil
Gözlerümden gayrı virmez ger ölem bir kimse āb (G. 194/6)*

Sonuç

Divan şiiri bünyesinde yazılmış manzum ve mensur eserlere bakıldığında dönemin yaşantısına, toplumsal ve sosyal hâline, inançlarına, örf ve âdetlerine ilişkin pek çok bilgiye rastlamak mümkün olmaktadır. İnanç ve inanışların toplumun bir nevi aynası olan divan şiirine yansımaları her toplum için geçerli konumdur. Türk milleti, tarihsel serüvenlerinde birbirinden birçok farklı birçok inanç sisteminin ve dinsel yapının etkisinden kalmışlar ve bu tesiri eserlerine yansıtılmışlardır.

16. yüzyılda yaşamış şair padişahlardan biri olan Muhibbî'nin divanının taranmasıyla meydana getirilen bu çalışma, halk inanışlarının divan şiirinde çokça yer aldığını ortaya koymaktadır. Çalışmamızda; “aynaya ilgili inanışlar, büyü ve sihirle ilgili inanışlar, doğaüstü varlıklarla ilgili inanışlar, fallaya ilgili inanışlar, hayvanlarla ilgili inanışlar, hazinelerle ilgili inanışlar, kozmik âlemle ilgili inanışlar, nazarla ilgili inanışlar, ölümle ilgili inanışlar” yer almaktadır.

Çalışmamızın “*Giriş*” bölümünde “inanç ve inanış” kavramlarının genel tanımları yapılmıştır. Bu tanımlara destekleyici nitelikte alanda çalışmalarını bulan araştırmacıların görüşleri çerçevesinde destekleyici nitelikteki bilgiler dâhil edilmiştir. “*Aynaya İlgili İnanışlar*” başlığında papağanlara ayna kullanılarak konuşma öğretilmesi, ölen kişinin nefesini aynaya kontrol edip ölüp ölmediğinin anlaşılması istenmesi, aynaya gece vaktinde bakmanın uğursuzluk getireceğine inanılması gibi çıkarımlarda bulunulmuştur. “*Büyü ve Sihirle İlgili İnanışlar*” başlığında ise büyü ve sihrin genel bir tanımı yapıldıktan sonra divan şiirindeki güzelliğiyle meşhur olan sevgilinin büyücü konumunda olup âşıkların büyülediği anlatılmak istenmiştir. “*Doğaüstü Varlıklarla İlgili İnanışlar*” kısmında ise cadı, cin, şeytan, peri gibi unsurların yer aldığını ve divan şiirinde nasıl işlendiğini göstermeye çalıştık. “*Falla İlgili İnanışlar*” başlığında ise divan şiirinde fal, âşığın sevgilisine kavuşmasının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini merak edip Mushaf açtırarak fal baktırması gibi unsurlar işlenmiştir. “*Hayvanlarla İlgili İnanışlar*” başlığında ise güvercin, hümâ, karga, köpek, yılan gibi hayvanların inanç boyutundaki etkileri gözlemlenmiş ve getirdikleri uğursuzluklar gibi çeşitli tesirleri sunulmaya çalışılmıştır. “*Hazinelele İlgili İnanışlar*” başlığında bu unsurun çeşitli tılsımlarının ve koruyucu varlıklarının olduklarına inanılmakta olduğu görülmüştür. “*Kozmik Âlemle İlgili İnanışlar*” kısmında ise feleklerle ilgili inanışlar, yıldızlarla ilgili inanışlar,

gökyüzü ile ilgili inanışlar, Ay ve Güneş ile ilgili inanışlar ve çeşitli hava olaylarının etkileri ile ilgili inanışlardan seçilen beyitler çalışmaya dâhil edilmiştir. “*Nazarla İlgili İnanışlar*” başlığında ise nazarın tanımı ve şiir içerisinde yer alışı ile bu unsurdan korunma yolları ve inanç boyutu ele alınmıştır. “*Ölümlle İlgili İnanışlar*” kısmında ise şehitlerin eşyaları ile birlikte gömülmesi gerektiğine inanılması, ölen kişilerin ardından yas tutmak gerektiğine inanılması, ölen kişinin ölüm anında su ihtiyacı dolayısıyla ona su içirilmesi ve onun ferahlayacağına inanılması, dinî bağlamda her canlının bir gün ölümü tadacağı ayetine gönderme yapılması gibi hususların yer aldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, (2000), Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri (Haz. Kâzım Arısan ve Duygu Arısan Günay). Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Akpınar, Şerife (2002). “Lâmi‘î’nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsinde Astrolojik Unsurlar”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı: 12, s. 169-202.
- Aşçı, Gülnevil (2020). XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Halk Kültürü Unsurları. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi, SBE.
- Bağcı, Serpil (1998). “Gerçeğin Suretinin Saklandığı Yer: Ayna”, Sultanların Aynaları, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, s. 22-23.
- Boratav, Pertev Naili (1999). 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ceylan, Ömür (2007). Kuşlar Divânı- Osmanlı Şiir Kuşları, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, Ömür (2015). Kuş Dili. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çağbayır, Yaşar (2007). Ötügen Türkçe Sözlüğü (1-5), İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Çelebi, İlyas (2007). “Remil”. Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.34, s. 555-556.
- Çetindağ, Yusuf (2011). Ayna Kitabı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2003). Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnanışları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demirkazık, Hacı İbrahim (2011). Divan Şiirinde Karga. Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, (24), 131-178.
- Deniz, Sabahat (1992). 16. yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki-FuzuliHayali Beğ-Nev‘i-Yahya Beğ), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (1997). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (Yayına Haz. Aydın Sami Güneşçali). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Durukan, Şaziye (2018). Şiirin Aynası Aynanın Hafızası, Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi, Bahar 2018, C. 19, S. 41.
- Ertap, Önder (1996). Divan Şiirinde Hayvan Motifi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, SBE.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (2014). Anadolu İnançları, İstanbul: Derin Yayınları.
- Gezgin, Deniz (2017). Hayvan mitosları. İstanbul: Sel Yayınları.
- Gürkan, Saime Leyla (2007). “Ölüm”. Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.34, s. 32-34.
- Gürkan, Saime Leyla (2013). “Yılan”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 43, s. 527-529.
- Kanar, Mehmet (2011). Farsça- Türkçe Sözlük, İstanbul: Say Yayınları.
- Karatosun, Musa Osman (2016). Kehanet Türleri ve Kadim Kültürlerdeki Uygulamaları, ÇÜİFD, 2016, C. 16, S. 2, ss. 277-308.

- Kazan Nas, Şevkiye (2005). Klâsik Türk Şiirinde Nazar Göz Değmesi. *Milli Folklor*, 9(68), 166–179.
- Öner, Esra (2008). Gevheri Divanı’nda Kuşlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/5, 554-575.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1-2-3, MEB, İstanbul.
- Şahin, Mehmet Süreyya (1993). “Cin”. *DİA*. İstanbul: TDV Vakıf Yay., C.8, s. 5-8.
- Şemseddin Sami (1999). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2006), *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, İstanbul: OSEDAM, C. I.
- Türkçe Sözlük (1998). Haz. İsmail Parlatır vd. Ankara: TDK Yay., C.1-2.
- Yavuz, Kemal & Yavuz, Orhan (2006). *Muhibbî Divânı* 1-2. cilt, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. (E.T.: 15.09.2023)
- Yekbaş, Hakan (2009). Zâtî Divanı’nda Halk İnanışları. *Turkish Studies*, 4(2), 1117–1157.
- Yekbaş, Hakan (2010). Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 155–184.
- Zavotçu, Gencay (2013), *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü- Kişiler-Hayvanlar- Bitkiler- Tabiat Güçleri- Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Zöhre, Armağan (2016). *Muhibbî Divanı’nda Sosyal Hayat*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, SBE.